

НОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Т. С. Стародуб, І. І. Сапицька

Країни Чорноморського регіону, зокрема Туреччина та Румунія, упродовж останніх років дедалі частіше акцентують на проблемі створення нової системи регіонального співробітництва у зоні Чорноморського басейну, пропонуючи свої підходи, які відповідають основній меті їхньої зовнішньої регіональної політики. В цьому контексті Україні доцільно сформувавши власний підхід до проблеми створення нової системи багатостороннього співробітництва у Чорноморському регіоні з метою підвищення ефективності реалізації її власних регіональних ініціатив.

Теоретичні підходи до визначення поняття регіональної безпеки аналізують у працях Б. Б'юзан, Х. Булл, Е. Гідденс, Д. Лейк, С. Лобелл, Д. Хелд, Б. Хьотне та ін. зарубіжні дослідники. Практичним аспектам регіональної безпеки та питанням створення і формування регіональних структур безпеки присвячено праці українських науковців О. Бодрука, Є. Кіш, О. Коппель, І. Новак та ін.

Проблемні питання співробітництва країн Чорноморсько-Каспійського регіону, зокрема практичні аспекти участі України у роботі різних організацій регіону, досліджують у своїх роботах В. Дергачов, Р. Жангожа, А. Кононенко, І. Максименко, Н. Мхитарян, Г. Шелест. Військово-стратегічні аспекти відносин країн регіону у двосторонньому та багатосторонньому форматі розглядають О. Волович, О. Никифоров, Д. Снайдер, В. Чумак. Процесам формування регіональних структур стабільності та співробітництва, зокрема в Чорноморсько-Каспійському регіоні, присвячено праці В. Глебова, О. Гончаренка, В. Коробова, Б. Парахонського, О. Серебряна та ін. Найбільш гострі проблеми, які так чи інакше порушують

рівновагу у Чорноморсько-Каспійському регіоні, проаналізовано у роботах О. Копиленка, О. Маначинського, Г. Перепелиці та інших вітчизняних вчених.

Утім бракує комплексного аналізу багатаспектної інтерпретації сучасних міждержавних відносин у Чорноморсько-Каспійському регіоні, зокрема, стосовно створення якісно нової моделі безпеки, враховуючи позиції провідних геополітичних сил та держав, які претендують на статус лідера в регіоні. У вітчизняній науковій думці останнім часом з'являються лише окремі ідеї щодо наповнення конкретним змістом стратегії регіонального лідерства України, відсутні певні напрацювання у вигляді творчих доробків тощо, які містили б конкретні рекомендації та пропозиції для української зовнішньополітичної еліти.

Метою статті є аналіз нових підходів упливових країн регіону (Туреччина, Румунія) до формування системи безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні та визначення основних механізмів та інструментів реалізації зовнішньої політики України, які можуть бути використані під час розробки стратегії регіонального лідерства нашої держави.

Стародуб Тетяна Сергіївна – кандидат політичних наук, державний експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Сапицька Ірина Ігорівна – здобувач Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Під час реалізації ключових регіональних завдань політична еліта України намагається

сформулювати власне бачення розвитку регіону загалом, проте незначну увагу приділяє досвіду інших країн, які мають безпосередній стосунок і, поза сумнівом, справляють значний вплив на розвиток інтеграційних процесів у цьому просторі, тому важливо дослідити зовнішньополітичні стратегії Туреччини та Румунії як країн, що є найбільш активними гравцями в регіоні, який розглядається.

Туреччина. Регіональна політика Туреччини, що є потужним лідером із власною системою геополітичних інтересів, характеризується послідовністю, активністю та різноплановістю. Забезпечення власних зовнішньополітичних пріоритетів Туреччина здійснює з активним використанням переваг геополітичного розташування, значного економічного та транзитного потенціалу, впливових позицій у регіональних та міжнародних структурах, лобістських ініціатив, а також ефективної пропаганди можливості поєднання мусульманських традицій з європейськими стандартами та демократичними цінностями.

На думку турецьких аналітиків, всі т. зв. кола євразійської безпеки, які включають Центральну Європу, Балкани, Чорноморський регіон, Кавказ, Східне Середземномор'я, Близький Схід і Центральну Азію, накладаються і перетинаються саме у місці розташування Туреччини, що за нових умов значно підвищує її значення як члена НАТО й імовірність закріплення її позицій як регіонального лідера. Геополітична ідеологія Туреччини пов'язана з пантюркізмом, ідеєю «великого Туркестану», який охоплює значну частину пострадянського простору. Туреччина входить до Чорноморсько-Каспійського консорціуму, Союзу тюркських держав, ОЕС (Організацію економічного співробітництва було створено у 1985 р., за участю Туреччини, Ірану та Пакистану, до якої потім увійшли Азербайджан, Афганістан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), ОЧЕС – інституціональні форми, що підвищують її статус. Реалізації регіональної політики Туреччини сприяє підтримка з боку США.

Починаючи з 1991 р., Туреччина активно використовує тюркський символізм для проникнення свого економічного та політичного впливу в Чорноморський регіон. Спочатку Тургут Озал, а пізніше Сулейман Демірель зробили низку візитів до нових незалежних держав та підписали численні угоди з політичного співро-

бітництва, військової допомоги, культурних та економічних змін. Прагнення Туреччини підвищити власну роль на хвилі пантюркізму деякою мірою послаблює ісламське відновлення країн регіону, що значно секуляризовані.

Посилення позицій Туреччини в регіоні пов'язано з її досвідом модернізації, що реалізується через сучасні універсальні технології розвитку, коли робиться акцент на регіональних економічних інтересах, енергії приватного капіталу. Активно діють турецькі приватні фірми. Турецький капітал кооперується з провідними транснаціональними корпораціями, виконуючи функцію посередника. Проникнення турецького капіталу фінансується також за рахунок державної допомоги.

Зростаючий вплив Туреччини в регіоні непокоїть Росію, яка переглядає власне сприйняття Туреччини у ширшому контексті і прагне обмежувати пантюркістське просування Анкари, а також Іран, який формує власну геополітику на засадах ісламського фундаменталізму.

Основні завдання турецької зовнішньої регіональної політики у Чорноморсько-Каспійському просторі:

максимально ефективно освоєння можливостей всебічного розвитку торговельно-економічних та науково-технічних зв'язків шляхом розвитку регіональної системи економічного співробітництва (ОЧЕС), орієнтованої на лідерство Туреччини;

забезпечення максимально можливого політичного, етнокультурного та духовно-релігійного впливу шляхом створення єдиного тюрксько-ісламського інформаційного простору, цільових інвестицій у сферу освіти, будівництво медрес та мечетей, підготовку кадрів (у т.ч. ісламського духовенства), а також шляхом залучення спеціалістів у структури, які визначають зовнішньополітичну орієнтацію країни на законодавчу, економічну, воєнну, інформаційну політику та інші важливі сфери діяльності;

врегулювання регіональних конфліктів;

формування регіональних систем політичного співробітництва в рамках особливих відносин з НАТО пострадянських причорноморських держав (передусім України);

реалізація проектів розробки та транзиту вуглеводневої сировини з держав Центральної Азії та Каспію (нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан, газопровід Баку – Тбілісі – Ерзерум та інші варіанти) як економічної передумови посилення турецьких впливів.

Інструменти, які використовує Туреччина для реалізації своєї стратегії: засоби експортної та імпоротної політики; стратегії входження на ринок; розвиток технологій, що не зашкоджують навколишньому середовищу; фінансування експорту; політика валютних курсів; дійсна дилерська система; логістичні методи.

Головні аспекти регіональної політики Туреччини у галузі безпеки викладено в Документі про політику у сфері національної безпеки (схвалено в жовтні 2005 року). Цю стратегію національної безпеки, яку в Туреччині називають ще «Червоною книгою», «Секретною конституцією держави», готувала більше року робоча група із представників секретаріату ради національної безпеки, генерального штабу, національної розвідувальної організації та уряду. Фактично, це стратегія національної безпеки, в якій викладено характеристики зовнішніх та внутрішніх загроз Туреччини. До основних загроз внутрішньої безпеки віднесено ісламський радикалізм, сепаратизм та діяльність лівацьких угруповань. Головною зовнішньою загрозою визначено міжнародний тероризм [1].

У документі зазначено, що Туреччина є важливою регіональною євразійською державою, яка має значний потенціал і може справляти істотний вплив на розвиток ситуації на Близькому та Середньому Сході, Балканах, Кавказі та в Центральній Азії.

Зовнішньополітичні пріоритети Туреччини в ширшому Чорноморському регіоні визначено у Синописі зовнішньої політики Туреччини (листопад 2007 р., поточний архів МЗС Туреччини) – фактично концепція зовнішньої політики, яка щорічно оновлюється [2].

Туреччина впевнена, що зможе зіграти активну роль у здійсненні політики ЄС з європейського сусідства, яка проводиться стосовно країн Південного Кавказу з метою підтримки стабільності. У синописі зазначено дві основоположні цілі, які визначають бачення зовнішньополітичного курсу Туреччини в майбутньому.

Перша – перетворення Туреччини на невід’ємну частину ЄС, однак інтеграція в ЄС не є альтернативою міцним трансатлантичним зв’язкам та стратегічним відносинам Туреччини зі США. Офіційна Анкара вважає, що ці відносини взаємодоповнюють одне одного. Друга – це створення клімату безпеки та стабільності на перехресті Європи, Балкан, Кавказу, Близького Сходу, Середземномор’я та Центральної Азії.

Зокрема, для Туреччини, яка має тісні політичні, економічні, соціальні та культурні зв’язки з народами Південного Кавказу, встановлення миру, стабільності та співробітництва в регіоні має життєво важливе значення. Туреччина докладає будь-яких зусиль, аби «заморожені конфлікти», включаючи Нагірний Карабах та Абхазію, вирішилися мирним шляхом, напруга в регіоні ослабла, та країни регіону просувалися б на шляху інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

Після підписання в листопаді 1999 р. у Стамбулі рамкової домовленості про будівництво нафтопроводу Баку – Тбілісі – Джейхан і Транскаспійського газопроводу з транспортування туркменського газу завершився політичний етап оформлення енергомосту Каспій – Туреччина – Європа. Функціонування зазначеного трубопроводу, максимальна потужність якого 50 млн. тонн на рік, сприятливо вплине на рух у турецьких потоках. Після реалізації енергетичних домовленостей з’явилася турецька ініціатива щодо Пакту миру і стабільності на Південному Кавказі.

В умовах російсько-грузинського збройного конфлікту (серпень 2008 р.) Туреччина спробувала посилити власні позиції у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Так, 11 серпня 2008 р. прем’єр-міністр Туреччини Р. Ердоган виступив з ініціативою створення «Кавказького альянсу» з метою стабілізації ситуації в Грузії. Загалом Туреччина виступала за врегулювання конфлікту виключно мирним шляхом.

Тривалий час Турецька держава була одним з постачальників озброєнь до Грузії. 8 серпня 2008 р. Анкара почала додаткові поставки електроенергії до Грузії на прохання грузинського керівництва, у зв’язку із припиненням поставок електроенергії з РФ (через конфлікт навколо Цхинвалі). Питання додаткового постачання електроенергії регулюється відповідною угодою, підписаною між Туреччиною та Грузією.

З позиції турецьких аналітиків, Туреччині в якості лідера регіону доцільно розробити власні ініціативи з врегулювання конфліктів на території Грузії та Південному Кавказі загалом. Вдала реалізація турецьких ініціатив не лише підвищить її імідж в регіоні та в світі, а й вплине на подальше врегулювання турецько-курдського протистояння, яке за умови поширення хвилі територіальних або етнополітичних конфліктів може набути нових обертів та вплинути на безпеку не лише Чорноморсько-Каспійського регіону, а й Близького та Середнього Сходу.

Проте, якщо ще 13 серпня 2008 р. Туреччина виступала за дотримання територіальної цілісності Грузії та вирішення конфлікту із залученням зусиль не лише країн регіону, а й провідних світових гравців, то вже 14 серпня 2008 р. у результаті переговорів між прем'єр-міністром Туреччини Р. Ердоганом та президентом РФ Д. Медведевим (за інформацією МЗС Туреччини) з питань міжнародної та регіональної безпеки, зокрема конфлікту на території Грузії, турецька сторона кардинально змінила свою позицію та підтримала РФ у ситуації з Південною Осетією, при цьому зробивши акцент на необхідності перегляду відносин між двома державами у питанні надання підтримки діям у регіоні та на міжнародній арені.

Подвійна зовнішньополітична лінія Туреччини обумовлена необхідністю підтримувати тісну співпрацю у воєнно-політичній сфері з РФ (Туреччина і надалі виходитиме з міркування, яке полягає в тому, що країни Чорноморського регіону самі здатні забезпечити безпеку в регіоні, особливо коли мова йде про потенціал таких країн, як Туреччина та РФ) та потребою у дотриманні домовленостей з Грузією.

Варто зазначити, що в турецьких пропозиціях щодо мирного врегулювання конфліктів у регіоні відсутня згадка про участь ЄС у цьому процесі. Також не визначено роль інших країн, які теж долучилися в різній формі до врегулювання конфліктів, зокрема й України.

Цілком можливо, що є домовленості між РФ та Туреччиною щодо перерозподілу впливу в Чорноморсько-Каспійському регіоні, шляхів врегулювання конфліктів та постконфліктного будівництва. Для Туреччини важливо вирішити Нагірно-Карабаський конфлікт на користь

Азербайджану – стратегічного партнера Туреччини, при цьому є відповідний Договір про воєнно-стратегічне партнерство. А конфлікти на території Грузії менш цікаві в стратегічному плані для Туреччини.

Отже, Туреччина і Росія прагнуть поділити сфери впливу таким чином, щоб конфлікти в Грузії були врегульовані виключно виходячи з інтересів РФ, а конфлікт в Нагірному Карабасі – виходячи з інтересів Азербайджану та Туреччини. Своєрідний розподіл геополітичної відповідальності та врегулювання конфліктів за такими сценаріями, який би влаштував обидві сторони, закріпив би позиції цих двох держав у регіоні та створив передумови для тіснішої взаємодії воєнно-стратегічного характеру між РФ та Туреччиною.

У разі реалізації таких домовленостей Україні не уникнути чергового загострення кримського питання в регіональному вимірі, так як подальше врегулювання питань, пов'язаних з Кримом, розглядатиметься в рамках тісного турецько-російського альянсу, де інтереси України навряд чи братимуться до уваги, навіть якщо деякі з геополітичних гравців стануть на їх захист.

З другого боку, такі дії РФ та Туреччини можуть активізувати курдську проблему, врегулювання якої буде більш нагальним завданням не тільки для країн регіону, оскільки йдеться про диверсифікацію шляхів енергозабезпечення Європи.

У рамках розвитку азербайджансько-турецького діалогу як одного зі значущих чинників забезпечення безпеки на Південному Кавказі важливим є візит в Азербайджан прем'єр-міністра Туреччини Р. Ердогана 19 серпня 2008 р. Під час переговорів з президентом Азербайджану І. Алієвим було обговорено стан безпеки в регіоні, вплив конфліктів у регіоні на реалізацію спільних енергетичних проектів, а також ідею Туреччини щодо створення Кавказького альянсу. Р. Ердоган підкреслив важливість спільного бачення вирішення конфліктів з метою забезпечення миру на Південному Кавказі, а також зазначив, що Нагірно-Карабаський конфлікт має бути врегульований у рамках територіальної цілісності Азербайджану, на основі міжнародно-правових норм. Необхідність створення Кавказького альянсу на основі «Кавказької платформи миру та співробітництва» обумовлена неефективністю Мінської групи ОБСЄ.

З позиції азербайджанських аналітиків, ідея створення такого союзу утопічна, апріорі приречена на невдачу через відсутність важелів та механізмів врегулювання конфліктів і залишиться лише форумом для обміну думками. Усі країни майбутнього союзу є учасницями багатьох регіональних структур, проте це не сприяє посиленню процесів врегулювання конфліктів на території Південного Кавказу. Більше того, зближення останнім часом Туреччини з РФ (з питань вироблення спільного бачення проблем безпеки в регіоні та системи транзиту енергоресурсів в Європу), а також підтримка Вірменією турецької ініціативи щодо створення Кавказького альянсу породжують деякі сумніви щодо прозорості зовнішньої політики Туреччини, адже в результаті закритих турецько-вірменських переговорів (2007) сторони домовились про інтенсифікацію переговорного процесу, а у світовій спільноті склалось враження, що Туреччина не врахувала інтересів Азербайджану у воєнно-стратегічному плані, запропонувавши Вірменії вирішення її енергетичних та транспортно-комунікаційних проблем. Після «дивних» переговорів настало деяке охолодження відносин між Туреччиною та Азербайджаном. Таким чином, Туреччина, ніби підтримуючи територіальну цілісність Азербайджану, поступово йде на зближення з Вірменією, що відбувається не без впливу РФ.

З огляду на існуючу ситуацію та настрої політичної еліти Азербайджану, можна очікувати різкі зміни в зовнішній політиці країни, а саме у питанні врегулювання конфліктів на Південному Кавказі, посиленні співпраці в сфері безпеки з НАТО та США, а також активізації воєнно-стратегічної співпраці в рамках ОДЕР – ГУАМ.

Формальне зближення Туреччини з Вірменією не лише не сприятиме врегулюванню Нагірно-Карабаського конфлікту, а й може призвести до розірвання Договору про воєнно-стратегічне партнерство між Азербайджаном та Туреччиною.

Україні варто підтримати Азербайджан у питанні посилення воєнно-стратегічного партнерства в рамках ОДЕР – ГУАМ та утриматись від підтримки турецьких ініціатив, оскільки дві країни ОДЕР – ГУАМ фактично відмовились від приєднання до них (Азербайджан, Грузія), вважаючи їх неефективними і, більш того, деструктивними в плані забезпечення безпеки та стабільності в регіоні. Україні, при формулю-

ванні власної позиції щодо турецької ініціативи, слід зробити акцент на недоцільності створення нових альянсів. Адже з появою безпекового виміру співпраці в рамках ОЧЕС всі питання можна вирішувати в межах цієї структури, тим паче що в цьому форумі залучений і ЄС, й інші регіональні безпекові структури.

Таким чином, Туреччина виступає на передній план, претендує на право стати важливим гравцем у зоні Чорноморського басейну, а в економічному контексті – стати важливою «транспортною та логістичною базою» в регіоні, що включає Балкани, Близький Схід та Кавказ.

Отже, Туреччина наполегливо працює над створенням міцної системи співробітництва в Чорноморському регіоні, передусім в економічній сфері. Кінцевий результат її політики в регіоні – перетворення Туреччини на сталий транзитний та транспортний центр регіону. Основним шляхом до створення системи регіонального співробітництва є відкриття трансконтинентальних шляхів через призму тіснішого взаємовигідного економічного та транспортного союзу з країнами регіону.

Румунія. Нова зовнішня політика Румунії в Чорноморському регіоні включає п'ять вимірів: підтримку демократичного розвитку в країнах регіону; забезпечення безпеки кордонів; сприяння економічному розвитку регіону та в результаті – залученню інвестицій; формування загального бачення регіону в ЄС та НАТО; поліпшення культурного співробітництва (Румунія прагне налагодити культурний діалог з метою збереження культурно-цивілізаційної спадщини).

Принципи, на яких будеється зовнішня політика Румунії в Чорноморському регіоні:

багатостороння взаємодія на прикладі Чорноморського форуму за діалог та партнерство;

Румунія не виступає проти старих механізмів співробітництва, а прагне узгодити їх взаємодію, тим самим зробити клімат у регіоні стабільнішим;

необхідно знайти зону дії для кожної організації; нова система регіонального співробітництва має активно взаємодіяти із загальноєвропейською

системою, що тільки зміцнить безпеку та стабільність.

Основні завдання нової чорноморської політики Румунії полягають у реалізації таких напрямів зовнішньої регіональної стратегії: поглиблення розвитку двосторонніх та багатосторонніх відносин; економізація зовнішньої політики; сприяння розвитку культурної взаємодії з країнами регіону (створення підґрунтя для поширення румунської культури за кордоном); динамізація відносин з діаспорою, збереження національної і культурної ідентичності шляхом проведення постійного моніторингу за дотриманням прав національних меншин, тобто румунської спільноти на території України, Молдови (у регіоні Придністров'я) тощо.

Відповідно до урядової програми МЗС Румунії формулюються такі складові механізми здійснення нової чорноморської політики Румунії:

вжиття заходів з посилення взаємодії з країнами регіону у справі забезпечення миру, зміцнення демократії, дотримання прав людини та економічного процвітання;

розв'язання проблем у відносинах із сусідніми країнами, виходячи з норм міжнародного права;

посилення співробітництва в рамках ОЧЕС у процесі реалізації економічних проектів, зокрема в енергетичній сфері;

активізація співпраці в межах інших регіональних та субрегіональних структур (Процес дунайського співробітництва, ОДЕР–ГУАМ тощо);

розвиток транскордонного співробітництва шляхом реалізації конкретних проектів у межах функціонування єврорегіонів [3].

Таким чином, Румунія прагне зіграти велику роль у поглибленні взаємодії країн Центрально-Східної Європи з країнами ширшого Чорноморського регіону, а кінцевою метою зовнішньої політики Румунії є прагнення стати регіональним лідером у зоні Чорноморського басейну.

На нашу думку, Туреччина та Румунія мають намір реалізувати власну геостратегічну роль у ширшому Чорноморському регіоні. Нові підходи цих країн відповідають, у першу чергу, їхнім національним інтересам, однак врахо-

вують інтереси й інших країн регіону. Слід відзначити суттєве переміщення акценту з політичної взаємодії на економічну та перенесення деяких проблем регіонального рівня на міждержавний. Очікується активізація співпраці в транспортній та енергетичній сферах. Політичні суперечки вирішуватимуться скоріше на двосторонньому рівні. Таким чином, нова система багатостороннього співробітництва в Чорноморському регіоні будуватиметься виключно на економічній взаємодії, а політичні аспекти відходять на задній план. Винятком можна вважати прагнення Туреччини, яка намагається налагоджувати разом із економічною взаємодією і політичне співробітництво, що поки їй не вдається. А єдиним безпековим елементом у межах цієї системи залишатиметься Спільна оперативна група ВМС шести країн Чорноморського регіону (Болгарія, Грузія, Росія, Румунія, Туреччина, Україна) – BLACKSEAFOR. Для України важливо на сучасному етапі запропонувати власний підхід до багатостороннього співробітництва, що відповідає її інтересам як держави, яка потенційно може претендувати на роль лідера в регіоні.

Під час розробки стратегії регіонального лідерства України доцільно визначити основні механізми та інструменти реалізації її зовнішньополітичного курсу, зокрема Україна має розробити та запропонувати власну модель розвитку регіону. Цей підхід має ґрунтуватись на створенні системи багатосторонньої взаємодії в різних сферах.

До змісту стратегії доцільно включити заходи з поглиблення інтеграційних процесів у Чорноморсько-Каспійському регіоні, враховуючи, що деякий формат регіонального співробітництва поширюється ще й на простір Балтійського моря:

поглибити діалог між країнами та інституціями регіону за допомогою механізмів раннього попередження, аналізу та нейтралізації загроз;

створити передумови для формування регіональної спільноти Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону як невід'ємної складової безпечного європейського простору;

продовжити роботу, спрямовану на перетворення СДВ (Спільноти демократичного вибору) на повноправну міжнародну організацію, яка

могла б бути не лише форумом для обміну думками, а дієвою регіональною інституцією, мета якої – забезпечити політичну та енергетичну безпеку в регіоні;

розробити стратегію розвитку відносин України з країнами Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону з урахуванням інтеграційних процесів, що відбуваються, перспектив реалізації регіональних ініціатив Української держави та інтересів впливових геополітичних гравців у регіоні; стратегія має визначати основні напрями співпраці та механізм їх реалізації;

розробити програму заходів щодо подальшої участі України в роботі ОЧЕС, урахувавши результати головування України в цій організації з листопада 2007 р. по квітень 2008 р.;

до змісту цієї програми включити такі заходи: вироблення системи пріоритетів у відносинах з державами регіону у форматі ОЧЕС; продовження роботи над удосконаленням української законодавчої бази з питань міждержавного та регіонального співробітництва, результатом чого має бути прийняття закону про основні засади зовнішньої регіональної політики України; проведення виваженої й вмотивованої політики, спрямованої на розвиток і укріплення позицій у регіоні, для чого, передусім, слід завершити будівництво каналу Дунай – Чорне море; розв'язання проблеми транспортно-комунікаційної ізоляції Українського Придунав'я, особливо Ренійського морського порту; активізація реалізації проектів розвідки та видобування енергоносіїв у шельфі Чорного моря і паралельно розвиток інфраструктури перевантаження нафти в чорноморських портах; активізація підготовки низки проектів у галузі енергетики, енергозбереження, фінансового сектору та інших з метою сприяння стійкому економічному розвитку країни, враховуючи внесок України у статутний капітал Чорноморського банку торгівлі та розвитку (ЧБТР) і важливість регіонального розташування України; проведення заходів (з метою повномасштабної реалізації регіональних ініціатив України у безпековій та енергетичній сферах), спрямованих на посилення діалогу Чорноморського банку торгівлі та розвитку з іншими фінансовими інституціями міжнародного та європейського рівня з метою співфінансування регіональних і міжрегіональних проектів, передусім енергетичного та транспортного спрямування,

та надання фінансового сприяння країнам у проведенні економічних реформ;

додатково до Програми розробити базовий документ концептуального характеру, який має містити комплексний підхід до формування системи взаємодії регіональних структур Південно-Східної Європи з метою вирішення проблемних питань у сфері політики та безпеки; під час розробки варто, по-перше, зосередити увагу країн – учасниць ОЧЕС на перебігу виконання ними рекомендації 79/2004 «Регіональний вимір стабільності та безпеки – перспектива регіону ОЧЕС», в якій наголошується на необхідності зміцнення національних та регіональних ресурсів щодо захисту безпеки та стабільності, вжиття заходів з ліквідації загроз регіональній безпеці згідно з правовою системою країн та міжнародним правом; для обміну досвідом необхідно посилити двостороннє та багатостороннє співробітництво шляхом інформаційного обміну та встановити тісніші робочі контакти з ЄС [4]; по-друге, визначити можливості посередницької діяльності ОЧЕС у врегулюванні конфліктів у регіоні шляхом надання спільної для усіх сторін платформи для обговорення наявних проблем та обґрунтування оптимальних шляхів їх розв'язання;

у тексті вищезазначеного базового документа доцільно розкрити українське бачення механізму реалізації участі ОЧЕС у врегулюванні конфліктів, який має містити такі складові: залучення ПА ОЧЕС до моніторингу та організації демократичних виборів на конфліктних територіях, надання економічної допомоги ЧБТР, налагодження взаємодії з ООН у сфері врегулювання конфліктів, активізація співпраці з ЄС з питань врегулювання конфліктів у рамках дії документа Європейської комісії «Чорноморська синергія – нова ініціатива для співробітництва в регіоні» від 11 квітня 2007 р.; щорічне звітування про стан виконання країнами – учасницями ОЧЕС положень низки документів з питань співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю: Угоди між урядами країн – учасниць ОЧЕС з питань співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема з її організованими формами (Корфу, 2 жовтня 1998 р., набрала чинності 4 жовтня 1999 р.); Додаткового протоколу до Угоди між урядами країн – учасниць ОЧЕС з питань співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема з її організованими формами (Київ,

15 травня 2002 р.); Додаткового протоколу з питань боротьби з тероризмом до Угоди між урядами країн – учасниць ОЧЕС з питань співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема з її організованими формами (Афіни, 3 грудня 2004 р.);

об'єднати зусилля та виробити спільну Стратегію ОЧЕС та ОДЕР – ГУАМ щодо боротьби з викликами та загрозами безпеці у зоні Чорноморського басейну (під час розробки Стратегії доцільно значну увагу приділити вивченню досвіду ЄС у сфері боротьби зі злочинністю та з цією метою створити координаційну раду ОЧЕС – ОДЕР – ГУАМ на рівні робочих груп, діяльність якої була б спрямована на постійну взаємодію відповідних органів обох організацій);

під час розробки комплексного підходу, що передбачає формування системи взаємодії регіональних структур Південно-Східної Європи з метою вирішення проблемних питань у сфері політики та безпеки, важливо визначити формат проведення консультацій між ОЧЕС та ОБСЄ, РЄ, Комісією з економічних питань для Європи ООН, Європейською комісією та Радою ЄС, НАТО, Виконавчим комітетом СНД, іншими відповідними міжнародними, регіональними та субрегіональними організаціями політичного, економічного та безпекового спрямування, а також провідними фінансовими інституціями з метою оцінки можливого фінансового забезпечення реалізації політичних та безпекових заходів у рамках ОЧЕС відповідно до Угоди від 2 жовтня 1998 р. між урядами країн – учасниць ОЧЕС з питань співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема з її організованими формами; а також важливо налагодити систему обміну інформацією та документацією між ОЧЕС та інституціями ОБСЄ, іншими міжнародними організаціями з метою розподілу повноважень у сфері забезпечення безпеки та стабільності в регіоні; сприяти розвиткові взаємодії між дослідними центрами з питань регіональної безпеки в країнах – учасницях ОЧЕС та забезпеченню реалізації спільних проектів у Чорноморському регіоні у співпраці з подібними інституціями в Європі;

з метою забезпечення реалізації економічного виміру нової моделі регіональної безпеки доцільно в рамках ОЧЕС сприяти створенню режиму вільного руху товарів, послуг, капіталів,

особливу увагу звернути на питання стимулювання економічних контактів; поглибити співробітництво у сфері логістики та перейти на сучасні транспортно-перевантажувальні й складські технології; розширити залізничне та повітряне сполучення між країнами – учасницями ОЧЕС; поглибити діалог між країнами – учасницями ОЧЕС та ЄС у рамках Бакинського процесу (2004 р.) з питань транспорту та комунікацій; визначити ефективність здійснення довгострокової стратегії розвитку коридору TRACECA до 2015 р., яка була схвалена у травні 2006 р.; перевірити стан реалізації транспортних проектів у рамках програми, яку фінансує ЄС, «Контроль за транспортуванням небезпечних товарів через коридор TRACECA»; ініціювати розгляд можливостей співфінансування Чорноморським банком торгівлі та розвитку окремих етапів реалізації економічного проекту «Придунайський енерготранспортний міст»; перевірити стан реалізації екологічних проектів у рамках програм, які фінансує ЄС: інвестування нафто- та газопроводів Фондом забезпечення технічного сприяння за рахунок коштів міжнародних фінансових інституцій, Програма інтегрування енергетичного ринку за підтримки ERRA (European Regional Regulators Association) Асоціації європейських регіональних регуляторів, гармонізація стандартів щодо газу та нафти ЄС та практик, що існують у Східній Європі та на Кавказі, забезпечення безпеки функціонування газопроводів у Східній Європі та на Кавказі, Фонд підтримки інвестування проектів, спрямованих на ефективне використання енергії та сталий розвиток; визначити можливості ініціювання проектів малого та середнього бізнесу в рамках транскордонної взаємодії, враховуючи членство країн ОЧЕС (Вірменії, Болгарії, Греції, Румунії, Росії, Туреччини, України, Грузії, Молдови та Азербайджану) у Чорноморській програмі «Інструмент європейської політики сусідства» (2007 – 2013) (ENPI Black Sea Program);

з метою забезпечення екологічної безпеки Чорноморського регіону доцільно в рамках ОЧЕС поглибити розвиток регіональної взаємодії у сфері збереження водно-болотних угідь відповідно до положень Рамсарської та Бернської конвенцій; провести моніторинг за дотриманням державами – учасницями ОЧЕС таких природо-охоронних конвенцій: Конвенції про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, головним чином, як місця мешкання

водоплавних птахів (1971), Конвенції про біологічне різноманіття (1992); Конвенції про охорону дикої флори та фауни та природних місць перебування в Європі (1979); Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, які перебувають під загрозою знищення (1973); Конвенції про охорону мігруючих видів диких тварин (1979); визначити проблемні питання дотримання положень Бухарестської конвенції (Конвенції щодо захисту Чорного моря від забруднення (1992)) та окреслити оптимальні шляхи вирішення цих питань, а також здійснити моніторинг за виконанням заходів Стратегічного плану дій для Чорного моря (1996); перевірити стан реалізації екологічних проектів у рамках роботи Спеціальної комісії з досліджень проблем Чорного моря та Дунаю (the DABLAS Task Force), а також проектів, які фінансує ЄС, – Управління транскордонним річковим басейном, Інвестиційна можливість для Чорного моря, Співпраця з питань захисту навколишнього середовища для Чорного моря, Управління системою забезпечення захисту вод; визначити можливості створення транскордонних біосферних заповідників, зокрема на великих річках (Дністер, Дунай, Прут); налагодити взаємодію з міжнародними структурами з метою реалізації регіональних проектів із захисту навколишнього середовища (Глобальний екологічний фонд; Світовий банк; Програма розвитку ООН; Всесвітній фонд природи; Міжнародний союз охорони природи; Міжнародна фауна і флора; Міжнародна асоціація збереження птахів; Європейський союз з охорони узбережних територій, Фонд створення Європейської мережі екологічно уразливих територій та ін.); налагодити розвиток транскордонної взаємодії, зокрема, забезпечити участь України у виконанні положень Конвенції щодо захисту Чорного моря від забруднення, підтримку Регіональної ініціативи з охорони водно-болотних угідь Чорного та Азовського морів; визначити можливості проведення постійного моніторингу за станом водно-болотних угідь міжнародного значення в низині Дунаю та Дністра; відповідно до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Еспо, Фінляндія, 1991) та Конвенції про охорону та використання транскордонних водостоків та міжнародних озер (Гельсінкі, Фінляндія, 1992) налагодити контроль за впровадженням природоохоронних заходів, забезпечити обмін інформацією з екологічних питань [5]; розробити та

забезпечити регіональну систему раннього аварійного попередження; провести оцінку можливого негативного впливу проектів економічного, енергетичного та транспортно-комунікаційного спрямування у транскордонному аспекті;

з метою розвитку співробітництва держав – членів ОЧЕС у гуманітарній сфері важливо посилити інформаційну складову діяльності ОЧЕС, ширше пропагувати проекти й інформацію про діяльність ОЧЕС на міжнародному, регіональному і національному рівнях, а також через ЗМІ; ініціювати проведення літніх шкіл з чорноморських студій у рамках роботи Міжнародного центру чорноморських досліджень; здійснити моніторинг за виконанням країнами – учасниками ОЧЕС положень Чорноморської конвенції про співробітництво в галузі культури, освіти, науки та інформації; стимулювати розвиток сфери туризму й відпочинку в регіоні ОЧЕС;

важливо включити до Програми заходів з участі України в роботі ОЧЕС пропозиції України щодо подальшого інституційного реформування організації, зокрема, вбачається доцільним: в рамках роботи робочих груп Постійного міжнародного секретаріату ОЧЕС виробити спільні підходи до поліпшення соціально-економічної ситуації в країнах – учасниках ОЧЕС; з метою підвищення ефективності роботи Ради міністрів закордонних справ країн – учасниць ОЧЕС запровадити обговорення на його засіданнях проектів після їхньої апробації на експертному рівні, що дасть змогу ґрунтовніше підійти до реалізації конкретних проектів у сфері політики, безпеки та економіки; поглибити парламентську взаємодію в рамках роботи ПА ЧЕС з питань забезпечення безпеки транспортно-енергетичних комунікацій з метою вироблення програми із забезпечення безпеки стратегічних транспортних та енергетичних шляхів (серед ключових напрямів діяльності така програма може передбачати впровадження моделі моніторингу за станом безпеки комунікацій, формування особливих мобільних підрозділів з функціями їхнього захисту і попередження терористичних актів тощо); збільшити кількість засідань Ділової ради ЧЕС з метою вироблення спільних підходів до здійснення експортно-імпортних операцій; налагодити взаємодію на вищому рівні (наприклад міністерські зустрічі), щоб визначати стратегічні цілі співробітництва;

пропонуючи власний підхід до формування системи регіональної безпеки, необхідно посилити ефективність роботи такої структури як ОДЕР – ГУАМ, адже ратифікації статуту ще недостатньо для того, щоб механізм реалізації безпекових, економічних та енергетичних проєктів у регіоні запрацював; необхідно визначити можливі напрями взаємодії, механізми їхньої реалізації та закріпити ці питання у відповідних міжнародних документах, що можуть бути укладені між ОДЕР – ГУАМ та ЄС та між ОДЕР – ГУАМ та НАТО.

Висновки. Здійснення запропонованих заходів та ініціювання їх проведення Україною сприяло б не лише розвитку співробітництва у Чорноморсько-Каспійському регіоні та конструюванню нової моделі регіональної безпеки, а й підвищило б імідж України, що, безумовно, відповідає основним завданням зовнішньої регіональної політики нашої держави, а також створює необхідні передумови для реалізації стратегії регіонального лідерства, ключові положення якої наразі лише розробляють провідні вітчизняні науковці, і які потребують подальшого глибокого вивчення.

У цьому контексті постає необхідність об'єднання зусиль українських учених з метою розробки основоположних документів зовнішньої регіональної політики нашої держави – стратегії регіонального лідерства України, стратегії розвитку відносин України з країнами Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону, програми заходів щодо подальшої участі України в роботі ОЧЕС (враховуючи результати головування України в цій організації з листопада 2007 р. по квітень 2008 р.), додатково до програми – концепції формування системи взаємодії регіональних структур Південно-Східної Європи у сфері політики та безпеки, спільної стратегії ОЧЕС та ОДЕР – ГУАМ щодо боротьби з викликами та загрозами безпеці у зоні Чорноморського басейну, а також підготовки пропозицій щодо подальшого інституційного рефор-

мування ОЧЕС та підвищення ефективності роботи ОДЕР – ГУАМ. У цьому зв'язку важливо підготувати проєкти рамкових угод про співпрацю між ОДЕР – ГУАМ та ЄС та між ОДЕР – ГУАМ та НАТО.

Проведення ефективної зовнішньої регіональної політики неможливо без прийняття закону про основні засади зовнішньої регіональної політики, що є першочерговим завданням для української політичної та наукової еліти сьогодні. Ухвалення цього нормативного акта буде одним із ключових кроків нашої держави у процесі ствердження як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, здатного впливати на події в регіоні, а розробка та схвалення стратегії регіонального лідерства Української держави на цій підставі законодавчо закріпить ініціативи України щодо формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Джерела

1. Гур'єв А. Новая концепция национальной безопасности Турции // <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/07-11-05.htm>
2. *Синopsis* внешней политики Турции. – <http://www.mfa.gov.tr>
3. *Government Program «Foreign Policy»*. – <http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5047&idlnk=1&cat=3>.
4. *Региональное измерение стабильности и безопасности – перспектива региона ЧЭС* // Док.: GA24/LC24/REP/04/r. – http://gska2.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/230_Dopovid_Regionalnyj_vymir_stabi.doc
5. *Студенников И., Ткаченко В., Дьяков О.* Ціна добросусідства, або ще раз про національні інтереси України у Придунайському регіоні // *Економічний Часопис-XXI* № 9 – 10'2006. – <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20060909&n=9-10&y=2006>